

Kulturális-közéleti havilap, harminchetedik évfolyam

2011 december Ról-ről

Révész Sándor: A kapitalizmus állásáról... (Kornai János új könyvéről)

„Az elme, ha megért, megbékül,

de nem nyughatik a szív nélkül.

S az indulat muló görcsökbe vész,

ha föl nem oldja eleve az ész.”

(József Attila: Alkalmi vers

a szocializmus állásáról Ignotusnak)

Így ír nekünk a kapitalizmusról Kornai János a *Gondolatok a kapitalizmusról* című új könyvében (Akadémiai Kiadó, 2011). Ahogy József Attila – elképzelte. Az emberi dimenzióknak ez a harmóniája – Kornai maga. És sokkal inkább ő, mint bárki más. A legkevésbé hűvös értelem, az érzelmes éleslátás embere. Az érzelmek hőfoka az elfogultság, az egyoldalúság mértékével együtt szokott növekedni, a pontosan kimért, árnyalt, érvényességük szintjét és mértékét aggályosan jelző, illúziótlan állásfoglalásokhoz pedig lefagyasztott érzelmek társulnak. De Kornainál ez egyáltalán nem így van. Nála a hipotézis a jó és az igazság érzetének a sugallata, és a jó, az igazság érzelmi erejét veszi föl a konklúzió.

Kornai nem egyszerűen érzelmes, de az érzelmességét mindig fontosnak tartó és kiemelő gondolkodó. Őbenne a tudós mindig is az érzékeny humanista alárendeltségében élt. Ebben az alárendeltségben nőtt föl, nőtt ki a professzor abból a kamaszból, ifjúból, aki még a korból és a korából következő korlátlansággal és kontrollálatlansággal adta oda magát annak az eszmének és mozgalomnak, melyhez az igazságérzet vezette. Melyben a gonosszal, a nációkkal való szembeszállás legkövetkezetesebb és legbátrabb csapatát látta. „Ezért csatlakoztam, és nem a társadalom szocialista átalakításának programja lelkesített, amelyről akkor keveset tudtam... Itt megállok egy pillanatra, hogy felhívjam a figyelmet az időbeli sorrendre. Nekem, az ifjú könyvmolynak nem az *intellektuális* élmény adta az első, indító lökést Marx felé, hanem előbb jött a *politikai* közeledés... ..érzelmileg is mélyen hatott rám Marx szenvedélyes elkötelezettsége az elnyomottak, kisemmizettek oldalán. (...) A *tőke* megrázó olvasmány volt ebből a szempontból is, ahogy széttéphetetlenül összekapcsolódik benne a hideg közgazdasági elemzés és a meleg emberi érzés, a kizsákmányolás miatti harag” (kiemelések itt és alább az eredetiben, 211–213. o.).

És ennek a „szenvedélyes elkötelezettségnek”, „meleg emberi érzésnek” a tisztelete, ez a „megrázottság” nem változott attól, hogy Kornai elfordult Marxtól. És ahogy az oda-, az elfordulás „sem intellektuális síkon kezdődött”. A *hit* rendült meg először, a meggyőződés „*morális fundamentuma*”, s „amikor az *etikai* megalapozás romba dőlt, egyszerre kinyíltak a zsilipek”. (214–215. o.) A hit megrendülése pedig ugyanaz a szociális együttérzésen és igazságérzeten alapuló megrendülés volt, amit Kornai Marxban értékelt és sosem szűnt meg értékelni, miközben a vele való szakításban igen fontos pontokon a lehető legmesszebb ment, mert a létező szocializmust és a vele szükségszerűen együtt járó diktatúrát nem Marx tervének meghamisításaként, hanem megvalósításaként értelmezi, és ezen értelmezés mögött is szenvedélyes elkötelezettség áll a demokrácia Marxra jellemző „lefitymálásával” szemben.

Kornai a rendszerváltást is az „elme” s a „szív” harmonikus kettősségében ünnepli: „Hálás vagyok, hogy a rendszerváltásnak köszönhetően megnövekedett a technikai haladás esélye. Tisztában vagyok vele, hogy a »hála« olyan szó, amely hiányzik a közgazdaságtan és a politológia szótárából. Mégis pontosan ezt a szót akarom használni, mert ez világosan tükrözi nemcsak általában a kapitalizmus és az innováció közötti pozitív okozati kapcsolat... *raciónalis megértését*, hanem azokat az erős *érzéseket* is, amelyeket az 1989 utáni változások kiváltak bennem. Minden hiányosság és csatavesztés ellenére őszintén *ünneplem* az évfordulót...” (54. o.)

Ezt pedig ugyanaz a Kornai mondja, aki a rendszerváltást követő évek „transzformációs recesszióját”, melyről a kapitalista világ és világtudomány alig vett tudomást, a legdrámaibb szavakkal és átéléssel írja le: „valószínűleg egyike volt a gazdaságtörténelem legmélyebb visszaeséseinek, de a világ kevesebb figyelmet fordított rá, mint a jelenlegi válságra – mert csak mi, a korábbi kommunista régió állampolgárai voltunk a transzformációs recesszió áldozatai, és a világ többi része nem osztozott velünk a fájdalmas tapasztalatban”. (55. o.)

Miközben Kornai határozottan és szenvedélyesen prokapitalista álláspontot foglal el, a krónikus munkanélküliséget pedig a kapitalizmus (valamilyest enyhíthető, de) megszüntethetetlen rendszerspecifikus tulajdonságának tartja, a munkanélküliséget természetesnek tekintő ignorancia, hideg tudományos érzéketlenség fölháborítja: „a mai napig képtelen vagyok bosszúság (vagy mondjam inkább azt: felzúdulás) nélkül olvasni az ezerszer leírt, kanonizált kifejezést: a munkanélküliség *természetes rátája*”. (113. o.)

Az érzelmekből nem lehet átlagot számolni. A kapitalizmus bizonyos vonásaihoz kötődő pozitív és más vonásaihoz kötődő negatív érzelmek nem oltják ki egymást, nem egyesülnek az érzelmi semlegességben. A hangsúlyos negatív vonásokat tartalmazó rendszerkép érzelmi töltete negatív szokott lenni azoknál is, akik a rendszert negatív vonásai ellenére (jobbal) fölválthatatlannak vélik, s ily módon állnak ki mellette kritikus módon. De Kornainál ez nem így van. A kritikátlan lelkesedés és a kritikus savanyúság szokványos változataitól egyaránt távol áll az ő kritikus lelkesedése.

Marx antimarxista hasznosítása Kornainál lelkesítően termékenynek mutatkozik. Sokkal termékenyebbnek, mint a rendszerkritikus Marx-rencheszánsz vagy a rendszerkonform Marx-felejtés. Ha Kornait megkérdezik, marxista-e, határozott nemmel felel. Ha megkérdezik, kik hatottak rá leginkább, „a névsorban az első helyen mindig Marx Károly neve szerepel”, „a rendszerparadigma nagy úttörője és hasonlíthatatlan mestere. Egyszerre egy személyben közgazdász, szociológus, politológus és történész”, a rész tudományainak összefogására képes „átfogó társadalomtudós”. (225. o.)

A történelmet az egymást követő termelési módok láncolataként felfogni és az adott termelési mód körül kiépülő rendszert rendszerként, folyamatos változásban lévő dinamikus egészként

megérteni: ezt tanulta meg Marxtól és fordította vele szembe Kornai.

Kornai prokapitalizmusának lényege: a szabadság rendszerszerű fölfogása. A szabadságnak vannak különböző aspektusai, de nem darabolható szét. A bürokratikus koordináció a szabadság tagadása, mivel mindennapi lényegi tevékenységeiben külső parancsok alá fogja az egyént, hiszen akinek szabad akarata van, az nem koordinálható bürokratikusan, a bűró, a hivatal által.

A piaci koordináció ezzel szemben a szabad választások összhatása. A kapitalizmusban a társadalmat dinamizáló újítás nem felsőbb parancsra, elvárásra történik, nem kell hozzá engedély; a kezdeményezés az államtól független egyedi döntés; szabadon kísérletezhet, vállalhat kockázatot mindenki. Ha szabadon mozoghat a tőke, akkor és csak akkor van mindig szabad tőke, ami rugalmas finanszírozást biztosít, a jövedelemszerzésnek bürokratikus korlátot nem állító piac pedig a sikeres újítást olyan kiugróan, olyan hatalmas monopoljárdékkal jutalmazza, hogy az széles körben és nagy erővel motiválja a kísérletezést és kockázatvállalást akkor is, ha a kezdeményezések nagy része szükségképpen kudarcot vall, s a kockázatot tőke jelentős része elvesz. Mindezeknek a szabadságoknak az összhatása az a hihetetlenül dinamikus technikai haladás és árubőség, melyet semmilyen más rendszer nem ismer, s mely sokszorosára növeli az emberek fogyasztási, választási, tájékozódási és mozgásszabadságát. Ez pedig mind valódi szabadságjog. Ugyanannak a szabadságnak az egyik dimenziója, aminek a politikai szabadság a másik.

Kornai a „forradalmi innovációk” lenyűgöző listájával és rengeteg egyéb adattal igazolja, hogy a dinamikus haladás lényegében minden összetevője a kapitalizmus sajátossága. Amit szocialista környezetben találtak ki, az is csak kapitalista környezetben hasznosulhatott, válhatott közkinccsé. Mint a Rubik-kocka. A „marxista” Kornaitól idegen az anyagi fejlődést, a technikai haladást a szellemi gazdagságtól, humanitárius értékektől, a gazdasági szabadságot pedig az emberi szabadságjogoktól elszakító kultúrkritika, civilizációkritika. Kornai a feje tetejéről a talpára állítja Marxtot, s az egyéni szabadság korlátozását nem a történelmi haladás feltételeként, hanem gátjaként írja le.

A kapitalizmus dinamikus szemlélete, ami Kornait a közgazdaságtan „fő irányától” (félig) elválasztja, szintén Marxra megy vissza. Kornai a kapitalizmus harmonikus egyensúlyi állapotában éppúgy nem hisz, mint Marx. Illetve éppen hogy nem úgy. Kornai is úgy véli, hogy az egyensúlyhiány a kapitalista rendszer természetéből fakadó, folyamatos állapot, csak éppen az a lehangoló és egyre fokozódó dinamizmus, ami Marx szerint szétveti, Kornai szerint éppen hogy fenntartja a kapitalizmust.

A tanulmánykötetben összezárt négy dolgozat közül a második, amely egymaga hosszabb, mint a másik három együttvéve, impozáns apparátussal vezeti be a hiánygazdaság ellenpárjaként a többletgazdaság fogalmát. A kapitalizmusban mindig jelentős többletek keletkeznek. Készletben, kapacitásban, munkaerőben. Ellenállhatatlanul és elháríthatatlanul. Ez éppúgy a kapitalizmus immanens, „rendszer-specifikus” tulajdonsága, mint a szocializmusé a hiánygazdaság. Erre az eredményre vezet négy meghatározó tényező összhatása: a „nem tökéletes”, monopolisztikus verseny, a keresletnek (csakis biztonsági túlkészletezéssel követhető) bizonytalansága, az állandó termékújítás, tehát a „teremtő rombolással” járó innováció (melyben a teremtés, az új termék felfuttatása mindig gyorsabb, mint a rombolás, a régi kivezetése, elsorvadása), valamint a nagyobb termelési volumennel keletkező megtakarítások (a skáláhozadék) vonzása.

Ahol a „főáramlati” (magyarul: mainstream) közgazdász szimmetriát lát, ott Kornai aszimmetriát, s ez számára egyenesen következik minden tényező, a kínálat, a kereslet, az eladók, a gyártók, a vevők, a termékek körének folyamatos és gyors változásából. „A főáramlat közgazdászta restelkedik, ha egy kapitalista gazdaságban túlzott mértékű (excess) kapacitás, túl nagy készlet,

túlkínálat mutatkozik. Ezt az erőforrások pazarlásának tekinti. Én viszont a kapitalizmus egyik legfőbb erényének tartom, hogy többletgazdaság – igaz, olyan kedvező hatású tulajdonságnak, amely sokféle nemkívánatos mellékhatással jár együtt.” (75. o.)

És itt kezdődnek az én kételyeim.

De mielőtt azokat előadnám, körülhatárolom lelkes egyetértésem területét.

Ritkaságértékű és gyógyító erejű az *optimalizáló szemléletnek* az a következetes érvényesítése, ami Kornai egész habitusát jellemzi.

Ezt kicsit magyaráznom kell. Élünk egy világban, melyben drámai alapproblémákkal találkozunk. Az ember mindig ilyen világban élt, ha visszanézünk a történelemben, nem látunk benne olyan korszakot, amely ne ilyen lenne. Mi több: ne lenne még inkább ilyen, mint európai jelenünk. Ezeket a drámai problémákat értékfogalmaink szerint azonosítjuk, az értékeink pedig valamilyen ideált testesítenek meg. Az emberi világ tehát mindig drámaian problematikus, súlyosan tökéletlen. Az értékeink pedig mindig ideálisak. A kettő közötti feszültséget évezredekken át valaminő ideális világ létezésének tételezése oldotta fel. Valamilyen múltbéli aranykor-mítoszé vagy/és valamilyen túlvilágé. Ezekkel a tételezésekkel ma is sokan élnek, de a plurális világi állam közéletében ezek már nem lehetnek igazodási pontok. Erre a helyzetre, az ideáinktól való szükségyszerű, jelentős és megszüntethetetlen távolságra (a mítoszok és a túlvilág kiesése után) a *naiv idealizmus*, az *univerzális pesszimizmus (nihilizmus)* és a *partikuláris opportunizmus* kínál kézenfekvő reakálási lehetőségeket. Az elsőnek az a lényege, hogy az ideális állapottól való távolságunk pusztán kiküszöbölhető emberi gyarlóságok következménye – ki kell őket küszöbölni, és kész. A másodiknak az a lényege, hogy a világ úgy szar, ahogy van, mindig is az volt, mindig is az lesz, az emberfaj sárkányfogvetemény, nincsen remény, nincsen remény, az ideálistól különböző állapotok közötti különbségek érdektelenek. A harmadiknak az a lényege, hogy az ideákhoz mérni idealizmus, az egyetlen érvényes mérce az adott állapot, ami annál jobb, az jó, ami rosszabb, az rosszabb. (Ez utóbbi persze logikailag képtelen álláspont, hiszen a jó és a rossz mértéke értékfogalom, tehát idea, és nem az adott állapot attribútuma. De egy gondolkodási stratégia attól, hogy logikailag képtelen, még nagyon is létezhet. A partikuláris opportunizmusban az értékideál reflektálatlanul, anonimitásban működik.)

Nos, az értékeket mint igazodási pontokat követő, a tőlük való távolság (lévén szó egymást megszorító értékekről: össztávolság) lehetséges csökkentését célzó *optimalizáló szemlélet* az, mely a fent sorolt lapos és meddő megközelítések köréből kiemel. Erre a kiemelésre Kornainál alkalmasabb magyar kortársunk kevés van. Az elérhető optimális állapotra a legkevésbé rossznak, de azért rossznak járó lehangoltsággal is lehet törekedni. Az optimalizáló szemlélethez tehát nem tartozik föltétlenül hozzá a pozitív hangoltság. De Kornaiéhoz igen.

Ez a pozitív hangoltságú optimalizáló szemlélet határozza meg Kornai viszonyát a világhoz és a kapitalizmushoz.

Ezzel a szemlélettel jelöli ki Kornai a termelési módok köré épülő rendszerek szintjén a kapitalizmust mint optimálisat. A választás: értékválasztás. Két fő, de nem egyenértékű értéken alapul. A legfőbb érték a közgazdaszat tudományterületén kívül van, ami megfelel annak a megállapításunknak, hogy Kornaiában a tudós a humanista alárendeltségben él: „értékrangsoromban az első helyen van a demokráciához való ragaszkodás. Márpedig kapitalizmus nélkül nincs demokrácia”, a kapitalista magántulajdon és a piacgazdaság dominanciája a demokrácia elengedhetetlen (bár nem elégséges) feltétele. (156. o.) A második fő

érv a gyors fejlődés, modernizáció, technikai haladás, melyet csak a kapitalista „többséggazdaság” képes biztosítani. Kornai számára a rendszer mindkét fő erénye öröm forrása. Ő a kapitalizmust nem jobb híján ajánlja, hanem szeretettel! Nem belenyugszik, hanem élvezi.

A következő szint: az *optimális* rendszer *nem optimális* tulajdonságainak *optimális* kezelése. Kornai ebben is kétfrontos vitában áll az idealizmussal és a nihilizmussal. Leszámol azokkal az illúziókkal, hogy a kapitalizmus rendszeréből következő súlyos gondok: a szélsőséges egyenlőtlenségek, a munkanélküliség stb. megszüntethetők, de nem azonosul azzal a nihilizmussal sem, mely enyhítésük lehetőségét is illuzórikusnak vagy jelentéktelennek tartja. A kapitalizmus drámai vonásaival együtt kell élni, de nem passzívan, nem tehetetlenül, s az együttélés elfogadása mellett a drámaiságukat *át* is kell élni. (157–158. o.)

Végül a korrekciós eszközök, lehetőségek szintje jön, amiről ebben a könyvben csak érintőlegesen esik szó, de nyilvánvalóan mindenféle eszközre igaz, amit Kornai a mostani világválság kapcsán szóba jöhető beavatkozásokról ír: „a számításba jövő eszközök mindegyike ellentmondásos”. (169. o.)

A közgazdászatban sincs hatás mellékhatás nélkül, és hogy melyiket tartjuk erősebbnek, azt csak a közgazdászaton felül álló értékválasztásaink dönthetik el.

Eddig a pontig tudok lelkesen azonosulni azzal, amit Kornai mond. A hiányérzetem itt kezdődik. Hiányzik nekem a válaszkíséret arra a kérdésre, hogy mik a kapitalizmus választásának érvényességi határai. Hol vannak ezek a határok? Kornai azt mondja, erősen hat ma is az ő gondolkodására az a fogalomalkotás, amely „szorosán összefügg Marxnak az *egymást követő*, egymástól a leglényegesebb vonásokban eltérő termelési módokkal kapcsolatos elméletével”. (224. o.) Ha ezzel a „rendszerparadigmatikus” szemlélettel határozzuk meg és pártoljuk a kapitalizmust, akkor ugyanezzel a szemlélettel azt is gondolnunk kell, hogy az egymást követő rendszerek láncolatában a kapitalizmust is követi valamikor valami, ami az ő termelési módjától „a leglényegesebb vonásokban” eltér. Vagy Fukuyama, vagy Marx. Vagy van vége a történelemnek, vagy nincs. Ha nincs, akkor semmilyen jelenérvényű állítás nem lehet örökérvényű. Az sem, hogy kapitalizmus nélkül nincs demokrácia, és az sem, hogy kapitalista „többséggazdaság” nélkül nincs dinamikus fejlődés.

Ezt a kérdést persze el lehet hárítani azzal, hogy elvileg ugyan mindennek van időbeli határa, a földi élet lehetősége, mi több, a Naprendszer sem örök, de amíg ezek a határok beláthatatlan távolságban vannak, addig nem is tudunk mondani róluk semmit. De állíthatjuk-e, hogy a kapitalizmus határai ilyen beláthatatlan távolságban vannak? Hogy nincsenek a látóhatárunkon belül olyan globális problémák, melyekre a magunk értékrendszere (a Kornai által is vallott értékek) szerint csak valamilyen posztkapitalista paradigmában lehet válaszolni? Sokan vélnek látni ilyeneket. Lehet érvelni amellest, hogy rosszul látják, de érvelés nélkül, ezeknek a globális problémáknak az érdemi érintése nélkül mégsem lehet elmenni a kapitalista többséggazdaság történelmi határait utaló jelek mellett. Ezek közül itt csak a két legszembetűnőbbre utalnék: a Föld ökológiai teherbírásának korlátaira és a világszegénységre.

„Szememben *üdvözlendő haladás* az, hogy mind több ember emelkedik ki az éhezés, a nyomor fojtogató anyagi állapotból...” – írja Kornai. (156. o.) Ez önmagában (hosszabb távon) igaz. Viszont az is igaz, hogy kevesebben emelkednek ki az éhezésemből és a nyomorból, mint amennyivel az éhezők és nyomorgók száma nő. Az emberiség eddigi története során még soha annyian nem éheztek, mint most. Az éhezők, a súlyosan alultápláltak száma egymilliárd fölött jár. Nagyjából annyian vannak ők, ahányan Európában és Észak-Amerikában élnek összesen. Két

évszázaddal ezelőtt összesen ennyi ember élt a Földön. Az éhezők aránya nyilván csökken, de az abszolút számuk nő, és nem statisztikai adatok éheznek, hanem érző emberek. A Föld népességének a fele él napi két dollárból vagy kevesebből. Túlnyomó többségük ma már a televízión át beelát a kapitalizmus által kitermelt jólét világába, ahol jelen van a „forradalmi innovációk” Kornai által összeállított hatalmas listájának valamennyi eleme. Az emberiség ezen fele esetében (és a másik fele jelentős részének esetében is) nem csupán arról van szó, hogy együtt kell valahogy élniük a tolakodó reklámok kellemetlen dömpingjével, hanem arról, hogy ezen reklámok folyamatosan azt erősítik, hogy a normális élethez nélkülözhetetlen mindaz, ami számukra elérhetetlen. A reklámok nem csupán árucikkekről szólnak, hanem arról, hogy a rendes, felelős, tiszta, boldogságra és szeretetre érdemes emberek azok és csak azok, akik a jóléti árukör fogyasztói körén belül vannak. A reklámok nemcsak arra valók, hogy fogyasztókat toborozzanak, hanem arra is, hogy az önbecsüléstől megfosszák azokat, akik a jó fogyasztók köréből kirekednek.

A kapitalizmus globális, a jóléti hatása pedig parciális: a Föld viszonylag kis részén koncentrálódik. A kapitalizmus bizonyos lényegi elemei, jelesül maga a szabadon mozgó tőke a világ minden sarkában jelen van, más lényegi elemei viszont nincsenek.

Itt már egészen más léptékű és minőségű egyenlőtlenségről van szó, mint amit a jóléti államokban kifejlődött korrekciók, újraelosztó mechanizmusokhoz hozzá lehet mérni. Az emberben fölmerül a kérdés, hogy nincs-e eltérés abban, ahogy Kornai főntebb kiemelt szociális érzékenysége a saját társadalmán belül és világszinten működik.

Továbbá. Ha Kornai nem tart sokakkal ellentétben attól, hogy a többletgazdaság expanziójának határt szab a Föld ökológiai teherbírása, akkor valamit mégis kellene mondani arról, hogy miért nem tart tőle. Ha már valaki megkockáztatja azt az állítást, hogy „amit mások az erőforrások pazarlásának látnak, az a kapitalizmus legfőbb erénye”, akkor nem kerülheti meg azt a kérdést, hogy elbírja-e ennek az erénynek a terhét a mi kis bolygónk. Léteznek egzakt tudományos vizsgálatok, melyek arra utalnak, hogy nem. Az ökológiai lábnyom mértéke szerint a fogyasztói társadalmak anyag- és energiaéhsége, hulladéktermelő és környezetszennyező aktivitása messze túl van azon, amit a Föld élővilága elbír, és csak azért nem pusztultunk még bele a fogyasztói életformánkba, mert embertársaink többsége ki van belőle rekesztve. Az ökológiai lábnyom, „a túllövés napja” (miszerint idén szeptember 27-ig felhasználtuk azt a természeti erőforrást, amennyit a természet egy év alatt tud újratermelni) nyilván nem írják le teljes pontossággal a teljes valóságot, de ez azokra a mutatókra is igaz – amint arra Kornai is mindig felhívja a figyelmünket –, amelyekre a közgazdászok kénytelenek támaszkodni. De amit a Föld ökológiai állapotából homályosan látunk, az is elég világos! Ha valaki ilyen határozottan kiáll a kapitalista többletgazdaság modellje mellett, akkor azért erős érvekkel kellene alátámasztania azt a vélelmét, hogy ez minden ellenkező látszattal szemben még beláthatatlanul hosszú ideig fenntartható.

Kornaihoz közel áll Darwin evolúciós modellje: „A darwini elmélet mögött rejlő tudományfilozófiából, szemléletből, a megközelítés módjából kell a közgazdaságnak ihletet merítenie” – írja. (132. o.) Kornai rokonságot lát az ő modellje és darwiné között: abban is, ebben is „két nagy folyamat, a kínálati és a keresleti folyamat közötti eltérés, feszültség, rés az, ami az evolúciót gerjeszti”. (132. o.) Csakhogy a Darwin által leírt folyamatban az evolúciós fejlődést a hiány, a természeti források szűkössége hajtja előre. Kornai megállapítja, hogy az ő kategóriájával leírva: „a természeti világ anarchikus hiánygazdaság”, ennyiben tehát a többletgazdaság ellentéte. Kornai azonban csupán megállapítja ezt az ellentétet, azután elsiklik felette, nem vizsgálja meg, nem jelent-e ez valami alapvető különbséget a két evolúciós folyamat fenntarthatóságára nézve.

Ha jól értem, Kornai adottnak veszi, hogy az a hatalmas innovációs potenciál, ami a kapitalizmusban benne van, a jövő sok-sok forradalmi innovációjával együtt ki fogja dolgozni azokat a megoldásokat is, melyek a többletgazdaságot, a fogyasztói társadalmat a Föld ökológiai

teherbírásával összhangba hozzák. Természetesen nem láthatjuk előre, hogy miként, hiszen nem tudhatjuk, mit fognak majd kitalálni, amíg ki nem találják.

Ebben van logika, de, lássuk be, van némi fatalizmus is. Nem is némi. Megnyeri-e az életünkért, a gyerekeink életéért folyó versenyt az a nagyon sötét ló, melyről nem is tudjuk, mikor és mekkora hendikepből kezd majd vágtnézni, és hány lába lesz neki.

A probléma az, hogy akik az ökológiai és szociális katasztrófákat a kapitalizmus visszafogásával szeretnék elkerülni, a modernizációnak, a fejlődésnek azt a motorját fullasztják le, ami ezeken a katasztrófákon valami ismeretlen úton átvezethet minket. Az ismert úton viszont a szakadék felé rohanunk. Ennek a dilemmának a megközelítésében számítanánk erősen Kornai János professzor úrra.

Tetszik

2 embernek tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Révész Sándor: „Nincsen nekem szavam azt kimagyarázni” (Ablonczy Balázs könyvéről)** Összeforrt, ami összeegyeztethetetlen! Az otthonhoz, a szülőföldhöz való ragaszkodás és...
2. **Révész Sándor: Két úr között az úr** Már nem nevezhetünk fiatalnak senkit, aki nagykorú állampolgárként élte meg...
3. **Révész Sándor: „Eszláron bármi megtörténhetett” (Kövér György: A tiszzaeszlári dráma. Budapest, 2011, Osiris.)** Solymosi Eszter közel van. Dédszüleim kortársa. Az ő generációjáig legtöbbünk...
4. **Révész Sándor: A nemzet alkímistái** Trencsényi Balázs könyve (A nép lelke, Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában, Budapest,...
5. **Kornai János: Marx egy kelet-európai értelmiségi szemével** Attól tartok, hogy Marx Károlyról már mindent megírtak, ami róla...

Cimkék: **Révész Sándor**